

POLITIEK EN ONDERNEMER

door Dr. J. A. J. de Vries

De probleemstelling

Al van oudsher weet de ondernemer zich omringd door een ruime sortering van specialisten op verschillend gebied. De ondernemer weet dat hij er niet van buiten kan af en toe de hulp van zijn advocaat in te roepen; zijn accountant is kind aan huis, hand in hand samenwerkend met een belastingkundige. Ook de psycholoog en de socioloog zijn allang een regelmatig in de ondernemerswereld voorkomend verschijnsel.

Zo op het eerste gezicht is men geneigd te denken dat de veelzijdigheid van deze groep van deskundige adviseurs voldoende is om de ondernemer te voorzien van raad en bijstand bij zijn contacten met de hem omringende buitenwereld. Er is evenwel een twijfelpunt.

De ondernemer komt meer en meer in aanraking met de politiek; hieronder zal nog worden toegelicht wat deze bewering precies inhoudt. Geen toelichting behoeft dat de ondernemer voor allerhande zaken, soms zelfs zijn voortbestaan betreffende, zijn weg naar de overheid moet zoeken; dit verschijnsel kan men dagelijks om zich heen zien. Het wil niet minder zeggen dan dat de ondernemer zijn weg moet zoeken naar en in de doolhof van de wereld der politiek, waar hij als zodanig buiten staat. Over deze wereld komen wij nog te spreken. De vraag is of de hierbovengenoemde specialisten op grond van hun bijzondere deskundigheid de ondernemer in voldoende mate kunnen bijstaan zodra deze in aanraking komt met de politiek. Zo neen, zijn er gevallen waarin de ondernemer behoefte heeft aan raad en bijstand van een daartoe geschoold politiek adviseur?

De politiek

Aan politiek doen wil zeggen omgaan met de openbare macht, dit is de macht die de overheid over de inwoners van een land al dan niet op basis van het recht uitoefent, hetzij op directe wijze door middel van haar functionarissen, hetzij op indirecte wijze door middel van propaganda of andere vormen van manipulatie. Naast het openbare machtsverschijnsel („openbaar” ondanks de soms duistere wegen die worden gevolgd) bestaat ook het private machtsverschijnsel, omvattende o.m. de macht die de ondernemer in zijn onderneming uitoefent; dit is evenwel een onderwerp dat hier buiten de orde is.

Aan politiek doen is wat anders dan over politiek denken, daarover theoretiseren. Denkende over politiek stuit men op problemen die niet geheel tot het machtsverschijnsel zijn te herleiden. Maar bij het dagelijkse politieke spel zoals dat door de politicus wordt gespeeld staat het openbare machtsverschijnsel centraal en hij moet leren en vooral ervaren hoe daarmee om te gaan.

De openbare macht wordt uitgeoefend volgens een hiërarchisch systeem van regels, d.w.z. met ergens een top en met aan de basis een heel leger functionarissen, die vaak doodsimpele handelingen uitvoeren, hoe lager in de hiërarchie,

hoe éénvoudiger, tot met een knuppel slaan, een parkeerbon schrijven en dergelijke meer. Dit hiërarchisch systeem van openbare machtsregels wordt ook wel voorgesteld als het totaal van de maatschappelijke stuurprocessen ter bereiking, ter besturing en ter beheersing van bepaalde maatschappelijke doeleinden. Deze voorstelling maakt duidelijk met welke moeilijkheden we te maken hebben als we met deze totaliteit aanraking zoeken. We geven enkele voor de hand liggende voorbeelden.

Eerstens een voorbeeld uit de traditie.

Reeds enige eeuwen leven we met de z.g. leer van de machtscheiding. Er zou in de staat niet slechts één instituut moeten zijn dat alle macht aan zich heeft getrokken; er zou meer dan één instituut moeten zijn, ieder met een stuk macht, zodanig over deze instituten verdeeld dat zij elkaar in evenwicht houden. Welnu, zoiets heeft nimmer in de werkelijkheid bestaan. Wel is er altijd iets wat erop lijkt. Altijd is er wel een meer of minder tot ontwikkeling gekomen wetgevende macht, een uitvoerende macht en een rechterlijke macht. Maar een scherpe scheiding is er nimmer; de overlappingsen zijn vele. Ook is er geen sprake van een evenwicht. Het is voor een ieder duidelijk dat het parlementaire stelsel geen voldoende waarborgen biedt, althans nu niet, om de in vele landen steeds maar groeiende uitvoerende macht tegen te gaan. Soms is het nog erger en zijn de drie genoemde machten zo goed als volledig in elkaar gevloeid; men lette op het steeds nog groeiende aantal dictaturen op onze planeet. Men ziet deze machten steeds ten opzichte van elkaar verschuiven en wil men dus aanraking zoeken met het machtsstelsel van de overheid dan moet men zich goed voor ogen stellen hoe dit er op een bepaald ogenblik uitziet. Het allerwege voorkomende verschijnsel van de machtsverschuivingen in de overheid zullen we nog in een ander verband aan de orde stellen.

Ten tweede een hedendaags voorbeeld van de moeilijkheden waarmee we te maken krijgen als we ons een beeld voor ogen proberen te halen van het hiërarchisch systeem van openbare machtsregels.

Dit systeem wil zoals we zagen maatschappelijke doeleinden bereiken en deze beheersen. Welke zijn deze maatschappelijke doeleinden? Deze hebben een lange geschiedenis, althans in het Westen. Het begon met theologische doeleinden met al vroeg daarnaast militaire doeleinden. Men kan zich voorstellen welke machtsverschuivingen dit meebracht van de priesterkaste naar de militaire kaste. Daarna kwamen industriële doeleinden met de daartoe onmisbare wetenschappelijke doeleinden. Wederom machtsverschuivingen, nu naar hen die economie en wetenschap besturen, gericht op de produktie van goederen. Ook dit beeld is alweer aan het veranderen. Vele sociaal deskundigen beweren reeds dat we in een post-industriële maatschappij zijn aangeland, met het accent, niet op produktie van goederen, maar op consumptie, dienstverlening en sociaal beheer. Ook nu machtsverschuivingen; de moderne explosie van de sociale bijstand kan niemand zijn ontgaan.

Men stelle zich dan het vorenstaande niet zo voor, alsof er tussen de genoemde historische fasen van de maatschappelijke ontwikkeling scherpe scheidingen zouden zijn. Verre van dat! Doeleinden van eeuwen geleden, theologische, militaire, vinden we ook heden nog terug, zelfs steken zij nog geregeld hun kop op en schijnen het maatschappijbeeld te bepalen. Maar dat is nu juist de komplikatie waarvoor degene komt - en hiermede herhalen wij de passage waarmee we het eerste

voorbeeld van machtsverschuivingen in de overheid afsloten - die aansluiting zoekt met het machtsstelsel van de overheid. Hij moet uit een zeer verwarrend maatschappijbeeld een conclusie trekken wat de overheid op een bepaald ogenblik bedoelt te doen, wat zij doet en wie het doet.

Tenslotte nog een derde voorbeeld, wederom hedendaags en wederom over machtsverschuiving, maar deze nu van een geheel andere aard.

Allerwege wordt de macht van de overheid overschat. De overheid speelt daarop; die overschatting is voor haar een bestaansvoorwaarde. De overheid is niet het licht dat ons allen vooraf gaat. De overheid kijkt toe, houdt af, stuurt wat bij als het niet anders kan. Er is één geval, waarin dit niet opgaat en dat is wanneer geweld moet worden gebruikt, waarvan de overheid en zij alleen het monopolie heeft; men herinnere zich de recente kapingen en gijzelingen en andere vormen van onrust, om van oorlogsgeweld maar niet te spreken. De overheid benut dan haar monopolie volledig, maar nauwelijks is de onrust ten einde of de daarvoor bestaande schijnmacht keert terug en de politici beginnen aan een nieuw bedrijf van hun schimmenspel.

Dit is niet altijd zo geweest. Er was een tijd dat een vorst kon zeggen, „L'état c'est moi”; ik kan alles doen. In feite was dit ook toen grootspraak, om de benen als hij werd gelopen door zijn adel, de geestelijkheid, opstandige boeren. Maar die tijden zijn voorbij. De overheid is nu ingekapseld in de sociale krachten waarin men de maatschappij zou kunnen uitéén leggen. Dat zij daarvan de speelbal zou zijn is een overtrekking; de overheid doet wel degelijk mee, maar het is vooral een meegaan. Dit is het resultaat van een lang ontwikkelingsproces dat nog niet tot staan is gekomen.

Dit meegaan van de overheid als drager van de openbare macht is een functie van de private machten die de overheid tegenover zich ziet. Een éénling wordt zelfs niet gezien. De kreet, verenigt u, sloeg dan ook in als een vonk in het kruit. En merkwaardig, niet alleen bij de „proletariërs aller landen” tot wie zij gericht was, maar minstens zo sterk bij de ondernemers, die ook al hadden ervaren dat hij die op z'n ééntje iets bij de overheid gaat bepleiten, hoe gefundeerd ook, nauwelijks gehoor vindt. De overheid luistert en gaat heden ten dage mee met de grote politieke partijen, de grote organisaties van werkgevers en van werknemers en met grote organisaties ter behartiging van een veelheid van bepaalde belangen. Dat dit gepaard gaat met een grote afbrokkeling van macht van de overheid naar deze instituten is onbetwistbaar. Deze ontwikkeling wordt nu afgerond door de groei van de z.g. multinationals, waarmee geen overheid nog goed raad weet, zelfs niet als de betrokken overheden trachten zich internationaal aanéén te sluiten met de bedoeling nu het te laat is een achterhoede gevecht te leveren tegen de nog steeds groeiende macht van dit moderne verschijnsel.

Het vorenstaande samenvattende kan worden gesteld dat degene die de overheid wil benaderen met een voor hem concreet belang, geplaatst wordt tegenover een bij de eerste kennismaking chaotisch aandoend samenstel van machtskernen en machtskerntjes. En wat erger is een samenstel dat steeds verschuift en nimmer in rust is. Gelukkig zijn de machtsverschuivingen, zoals hiervoor beschreven, betrekkelijk langzame processen; zonder dat was het werkelijk chaos en zo erg is het nu ook weer niet. Maar dit neemt niet weg dat een langdurig, als het ware, gesnuffel noodzakelijk is, wil men niet van het kastje naar de muur gestuurd worden, alvorens men precies kan weten waar men moet zijn om kans te

maken op één of andere besluitvorming. Is dit in eigen land al een zeer gecompliceerde zaak, hoe men ervoor komt te staan als men in den vreemde op pad moet en te doen krijgt met geheel andere regeerinstellingen en maatschappelijke verhoudingen, kan aan de verbeelding van de lezer worden overgelaten.

De deskundige adviseurs

We komen nu aan de vraag of de traditionele adviseurs, juristen, accountants, sociologen, psychologen, de ondernemer kunnen bijstaan als deze zich op politiek terrein moet begeven.

Het zou kortzichtig zijn om daarop zonder meer neen te zeggen en dit oordeel te baseren op een lijstje van hetgeen de genoemde deskundigen tijdens hun scholing hebben geleerd. Er zijn voorbeelden te over van adviseurs die, al dan niet met het genoemde lijstje in hun zak, zich met groot succes op politiek terrein hebben gespecialiseerd, in die mate dat op hun vooral door ervaring verkregen deskundigheid kan worden vertrouwd. Evenwel moet hierbij aan een paar dingen worden gedacht.

Wat juristen en accountants betreft moet worden opgemerkt dat het machtsproces met de veelheid van overheidsinstanties, nationaal en internationaal, geen juridisch proces is. Nergens is een procesgang voorgeschreven. Knap opgestelde nota's en memoranda zijn zelden dienstig. Cijfermateriaal? Wat dit betreft kan geen niet-overheidsinstantie de overheid overtreffen; de overheid - men denke ook aan de bedrijfs- en produktschappen en aan internationale organisaties als b.v. de E.E.G. te Brussel en de O.E.S.O. te Parijs die wat dit betreft op verscheidene gebieden van het bedrijfsleven een hoge mate van deskundigheid hebben - beschikt voor alle facetten van het maatschappelijke leven over de nauwkeurigste en vooral de laatste cijfers. Een poging om daar iets tussen te krijgen is meestal een hopeloze zaak. Maar een deskundige begeleiding is zeker op haar plaats. De overheid stelt uiteraard nimmer cijfers beschikbaar die haar beleid ondergraven. Zijn er zulke cijfers dan is het overheidsbeleid allang omgebogen voordat een deskundige met haar contact maakt. Worden de cijfers ook wel aan dat beleid aangepast? Hierover valt niets zinnigs te zeggen. Dit samenvattende kan worden gesteld dat het nauwelijks voorkomt dat bij het overheidscontact de deskundige van de ondernemer als zodanig staat tegenover de deskundige van de overheid, maar dat in onderlinge waardering een zo doelmatig mogelijk beleid moet worden bepaald. Dit wil niet anders zeggen dan dat de wijze van werken nauw aanleunt tegen wat de z.g. public relation officer voor de ondernemer kan doen, met dit verschil dat deze laatste een veel groter werkterrein heeft dan alleen het openbare machtsterrein, doch het machtsterrein van de gehele maatschappij moet overzien.

Over wat sociologen en psychologen, vooral tezamen met andere organisatie-deskundigen, kunnen doen, is een te uitgebreid onderwerp om hier te kunnen bespreken. Beroemd zijn enkele studies van vooral Amerikaanse sociologen over het scheppen van goede arbeidsverhoudingen in de onderneming. Vloeiend hieruit contacten met de overheid voort, dan liggen deze op het terrein van daartoe geschoolde deskundigen.

We moeten concluderen dat zoals de stand van zaken nu is, wij voor de politiek geschoolde en deskundige nauwelijks een plaats zien. We weten wel dat we re-

gelmatig financiële en economische deskundigen die bovendien een grote ervaring hebben in de politieke wereld een plaats zien innemen aan of in de top van grootbanken, groot industrieën en grote belangenorganisaties. Maar dat is wat anders. Het gaat ons om de louter politiek geschoolde en deskundige. We vergeten daarbij niet hoe het bedrijfsleven zich heeft georganiseerd in werkgevers-, werknemers- en andere organisaties, waarin ongetwijfeld veel politieke kennis en ervaring verzameld is en voor de politiek geschoolde een plaats is. Maar ook dit is wat anders dan de behoefte aan een instituut van deze deskundige, zoals de jurist en de accountant zich hebben kunnen ontwikkelen tot een onmisbaar instituut in het bedrijfsleven. Zoals het nu is, stellen wij derhalve achter de vraag of er behoefte is aan de zelfstandige, politieke adviseur een vraagteken. Let wel: zoals het nu is. Aan een momentopname van de maatschappij heeft men eigenlijk niet veel; de maatschappij is in voortdurende ontwikkeling, meestal langzaam en vrijwel onwaarneembaar, soms in een stroomversnelling.

Politiek sociale ontwikkelingen

Wij onthouden ons zorgvuldig van voorspellingen, van het zoeken van een antwoord op de vraag waar onze maatschappij naartoe groeit. Dat moeten futurologen maar eens proberen. Wij laten geheel in het midden of zij tot resultaten kunnen komen. Voor ons staat vast dat de wetenschap geen uitspraken kan doen over de toekomst; maar we geven toe dat wetenschap niet alles is. Wij bepalen ons tot het aanwijzen van enkele voor ieder in de ons omringende werkelijkheid duidelijk waarneembare trends van ontwikkelingen, waar tegenover we ons zo objectief mogelijk zullen opstellen. Wij wensen niets, wij kiezen hier niet tussen goed en kwaad. Wij proberen die werkelijkheid waar te nemen en stellen daaraan vragen.

Wij bespraken hiervoor de onbetwistbare en grote afbrokkeling van overheidsmacht naar de grote politieke partijen, de grote werkgevers-, werknemers- en belangenorganisaties en naar de multinationals. Wat betekent deze ontwikkeling en wat zijn haar gevolgen?

Over het a sociale van politieke partijen is al veel geschreven. Dit onderwerp wordt hier niet ter discussie gesteld, maar dat in ieder geval het aanzien van politieke partijen allerwege sterk aan het tanen is, staat vast. Er is tegen hen een groeiend onbehagen en onverschilligheid. Dit is een teken aan de wand en het zou zelfbedrog zijn niet te zien dat we alleen al hierdoor aan de vooravond staan van diepgaande maatschappelijke hervormingen.

Verliest derhalve de politiek terrein, een tegengestelde ontwikkeling ontwaren we bij het bedrijfsleven. Met de multinationals voorop krijgt allerwege het bedrijfsleven (werkgevers en werknemers) steeds meer en groter belangen in handen, waarvan ons aller bestaan afhangt. Men vergelijkte maar eens de plaats die de grote opiniebladen inruimen enerzijds aan - om van de sportwereld maar te zwijgen - financiën en economie, mens en bedrijf, de vakbeweging en anderzijds aan wat zich in „s-lands vergaderzaal” afspeelt, meer in het algemeen aan het overheidsgebeuren in zijn geheel. De tijden dat in de dagbladen uitvoerige kamer-verslagen werden opgenomen zijn voorbij; slechts enkele hoogtepunten van parlementaire debatten bereiken nog het nieuws.

Er is nog een andere ontwikkeling. De politiek moge aan terrein verliezen, dat neemt niet weg, dat de overheid meer en meer administratieve bemoeienissen

naar zich toehaalt en hoe democratischer een maatschappij, hoe sterker deze centraliserende tendens. Het gevolg is een steeds groeiende bevoogding van de burger en ook een steeds groeiende afstand tussen de grote massa van de burgerij en het bestuursapparaat van de overheid. Wie is nog in staat enigszins verantwoord, laat staan deskundig mee te praten over openbare bestuurszaken? Dit is voorbehouden aan een groep geprivilegeerden, die door hun ambt of beroep daaraan dagelijks meewerken. De grote massa van hoog tot laag wordt meer en meer onmondig, afgesneden van het behartigen van eigen belangen, laat staan van zelfbestuur in eigen kring. Met uiteraard een groeiende spanning tussen wat zich in de maatschappij afspeelt en de overheid en tenslotte de vraag of het gehele overheidsapparaat als politiek en administratief instituut nog wel beantwoordt aan het sociale systeem van de maatschappij.

Met het vorenstaande is niets nieuws verteld. Het is een oude geschiedenis, die zich steeds weer schijnt te herhalen. De drie grote revoluties van het recente verleden, de Amerikaanse, de Franse en ook de Russische waren het antwoord op de op de spits gedreven spanning tussen de onmondige burgerij en de in eigenwaan opgesloten overheid. Het is eenvoudig niet waar dat revoluties het werk zijn van verpauperde arbeiders; revoluties zoals Marx die zag zijn er nimmer geweest. De bekende revoluties zijn het zoeken van de onmondige burgerij, geleid, soms door haar aristocratie, soms door haar prominenten uit haar bedrijfs-, beroeps- en geleerdenwereld, naar een nieuw regeerstelsel dat haar verlost van de beklemming van het vorige. Dat het antwoord niet altijd de juiste oplossing is bewijst de geschiedenis van Frankrijk na haar revolutie, dus van rond de laatste tweehonderd jaar. Het aantal regeerstelsels dat Frankrijk in die tijd heeft gehad is een lange lijst en het vereist een goed inzicht daarin om b.v. te weten waarom Frankrijk thans onder de Ve republiek leeft.

Het moge dus waar zijn dat de huidige maatschappelijke ontwikkeling niets nieuws is en er vroeg of laat een antwoord moet komen op de vraag of een onmondige burgerij met haar in macht toenemende bedrijfsleven nog kan verdragen een overheid, die wel veel regelt, maar aan de eigenlijke besluitvorming over de grote vraagstukken van de maatschappij geen leiding meer kan geven, er is wel iets geheel nieuws dat er nog nimmer is geweest en dat is een ontwikkeling in het bedrijfsleven zelf. Wij spreken niet over de invloed van de moderne techniek. Dat is een gemeenplaats. Wij bedoelen wat anders.

Het is eenvoudig niet waar dat de klassetegenstellingen zich toespitsen. Wel is waar dat er een enorme groei is van wat we zouden kunnen noemen het salariaat, om niet te spreken van een explosie daarvan. Het is duidelijk waarom. Behalve in de overheid zit er ook in het bedrijfsleven een centraliserende tendens. Ondernemingen, de grote het meest, groeien, slokken de kleinere op. Meer en meer trekken deze ondernemingen de wetenschap naar zich toe. De traditionele kleine, maar vrije ondernemer kan moeilijk meer mee en groeit toe naar een randverschijnsel. Velen duiken weg, zo mogelijk niet naar de sociale bijstand maar naar een „bezoldigde positie”. Dit heeft grote sociale gevolgen. We zien om ons heen groeien een hiërarchische opbouw in de onderscheidene sectoren van het bedrijfsleven. En degene die niet in deze hiërarchie is opgenomen, is in ieder geval een consument. Ook deze wordt georganiseerd in een hiërarchie; al enige tijd geleden heeft zich het „consumentisme” aangekondigd, dat zich langzaam maar zeker in het bedrijfsleven inwroet.

Er is daarnaast nog een ontwikkeling in het bedrijfsleven, eveneens geheel nieuw. Welke werknemer zou zich vroeger hebben durven bemoeien met de leiding van de ondernemer zonder dat hem iets gevraagd was of een stukje van de ondernemerswinst durven opeisen? Slechts in utopieën werd daaraan gedacht. Maar met veel vallen en opstaan zijn er toch maar gekomen inspraak, medezeggenschap en winstdeling. Waar is het einde van deze ontwikkeling in de arbeidsverhoudingen? In ieder geval is verscherping van de klassetegenstelling daarmee in volkomen tegenspraak. Het tegendeel is waar; de tegenstelling werkgever/werknemer vervaagt. Er blijven over ondernemingen samengevoegd in een grote verscheidenheid van onderling verbonden sectoren met uitsluitend werknemers, die op elkaar zijn aangewezen en moeten samenwerken in een niet alleen hiërarchisch, maar ook in een strak gedisciplineerd verband, zonder welke immers geen enkele maatschappijvorm kan bestaan en blijven bestaan.

Samenvattend kan worden gesteld dat we groeien naar een geordende, in macht groeiende bedrijfswereld van produktie en consumptie, waarbinnen het werkende en culturele leven van alle burgers zich afspeelt en daarin tot volle ontplooiing kan komen; de Westerse mens is op weg van familiemens naar beroepsmens. We groeien ook toe naar een sterk gecentraliseerde overheid die wel veel regelt maar minder en minder greep krijgt op de bedrijfswereld en de openbare zaak, naar politiek sociale spanningen en naar een machtsvacuum, dat een verzwakkende overheid altijd achterlaat.

De maatschappij vraagt om opvulling van dit machtsvacuum. Dit kan alleen door de toppen van de bedrijfswereld. De verantwoordelijkheid dragende voor de produktieve en consumptieve sector, dit is de economie van de maatschappij, zullen zij, uiteraard sterk georganiseerd, de overheid drijven naar instituten, volksvertegenwoordiging, gezondheidszorg, naar een infra-structuur van de maatschappij, waarin de economie tot volle ontplooiing kan komen en zullen zij de overheid vooral teruggedrijven naar haar eigenlijke taak, naar de zorg voor veiligheid, rechtszekerheid. De economie trekt de politiek tot zich, in plaats van zoals tot nu toe de politiek de economie tot zich getrokken heeft. Het bedrijfsleven krijgt naast haar grote economische macht ook grote politieke macht.

De politieke adviseur

Wij zijn nu gekomen aan het antwoord op onze probleemstelling of het bedrijfsleven behoefte heeft aan politieke adviseurs. Dit antwoord ligt in het voorgaande opgesloten; het bedrijfsleven heeft nauwelijks groter behoefte. Wie anders zou het bedrijfsleven kunnen adviseren en kunnen bijstaan in het uitoefenen van haar politieke macht, als niet meer de overheid met haar politici en bureaucraten de top is van de maatschappij, maar deze top wordt ingenomen door de leiders van de zichzelf besturende economie met de overheid in een haar dienende functie. Het zou wenselijk zijn dat het bedrijfsleven, zonder nu direct over te gaan tot het zich volledig instellen op de geschetste situatie want daarvoor gaan ontwikkelingen in die richting te langzaam, toch zoveel mogelijk haar politieke slagvaardigheid versterkt door het aantrekken van al dan niet zelfstandige, politiek geschoolden, om al enigszins voorbereid te zijn als de nieuwe ontwikkelingen meer duidelijk dan thans aan de dag treden. Of de huidige scholing van de deskundigen die wij voor de toekomst op het oog hebben daarop is ingesteld moeten wij betwijfelen, doch het zou prematuur zijn dit onderwerp reeds thans aan te snijden.